

Citation:

Vajdllová, M. (2019). Proměny slovníkové definice ve slovnících Daniela Adama z Veleslavína (na českém jazykovém materiálu). *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 54. <https://doi.org/10.11649/sfps.1707>

Miloslava Vajdllová
(Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha)

Proměny slovníkové definice ve slovnících Daniela Adama z Veleslavína (na českém jazykovém materiálu)

Mnohostranně činný významný český humanista Daniel Adam z Veleslavína (1546–1599) zpracoval a v rozmezí let 1579–1598 vydal čtyři různě rozsáhlé a odlišně koncipované vícejazyčné slovníky: abecedně řazený latinsko-český slovník *Dictionarium linguae latinae* (1579; dále jen VelDict), věcně uspořádaný tříjazyčný (latinsko-česko-německý) *Nomenclator tribus linguis* (1586; VelNomT), věcně řazený čtyřjazyčný (česko-latinsko-řecko-německý) slovník *Nomenclator quadrilinguis* (1598; VelNomQ) a abecedně uspořádanou čtyřjazyčnou (česko-latinsko-řecko-německou) lexikografickou příručku *Silva quadrilinguis* (1598; VelSil).¹

¹ Tituly Veleslavínových slovníků i dalších lexikografických příruček zde uvádíme v obvyklých zkrácených podobách. Plné názvy Veleslavínových děl je možné nalézt např. na stránkách Databáze Knihopis <<http://www.knihopis.cz>>, resp. <http://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=KPS>; Veleslavínovy slovníky zde figurují pod čísly K02402 (*Dictionarium linguae latinae*), K03637 (*Nomenclator tribus linguis*), K03636 (*Nomenclator quadrilinguis*) a K02253 (*Silva quadrilinguis*). Zde se také uvádí, kde se v současnosti nalézají dochované a dnes známé

Slovníky byly Danielem Adamem nejen zpracovány, ale i vydány – všechny vyšly v jediném vydání v Praze, a to v tiskárně, kterou vlastnil a provozoval Veleslavínův tchán Jiří Melantrich Rožďalovský z Aventina² a po jeho smrti v r. 1585 Daniel Adam.³ Všechny čtyři slovníky byly primárně určeny jako překladové příručky a školní pomůcky, oba mladší zároveň ale koncepčně demonstrují bohatost češtiny a její schopnost vyjádřit slovní zásobu z řady oblastí lidského života a oborů lidské činnosti. Nevíme, v jakých nákladech byla tato díla vydána ani nakolik byla ve své době populární a ve školní praxi používána, nezpochybnitelný je však jejich význam pro dějiny české historické lexikografie.

Všechny čtyři slovníky byly sestaveny na základě převzatých jinojazyčných předloh, které Daniel Adam pro potřeby svých děl různou měrou adaptoval⁴ a k nimž doplnil českou jazykovou složku. Při přípravě svých slovníků Veleslavín navazoval nejen na zahraniční, ale i na domácí lexikografickou produkci a tradici, a to jak ve směru recepce, tak ve směru vědomého opomíjení – domácí středověké slovníky a slovníčky znal, ale považoval je za nehodnotné a nekvalitní prameny nepoužitelné jako podklad další práce, díla svých předchůdců z období humanismu naopak během zpracování svých slovníků využíval: hojně čerpal zvláště ze slovníků Tomáše Rešela *Dictionarium latinobohemicum* (1560; K01812) a *Dictionarium bohemicolatinum* (1562; K01813).⁵

Příklon k humanistické lexikografické tradici je zřejmý již z formy slovníkových definic Veleslavínových slovníků. Nejstarší české latinsko-české slovní(č)ky,⁶ pocházející z období středověku, jsou často pouhým lineárním soupisem latinsko-českých ekvivalentů:

alnetum dic olšina, vinnice vinetum KlarGlos 634;
ingurgitare nažrati SlovOstřS 137,⁷

exempláře těchto slovníků. Oba nomenklátory jsou dostupné též díky novodobým edicím, sr. Adam Daniel z Veleslavína, 2015, 2018. – Podrobnější charakteristiku jednotlivých slovníků podávají Hladká, 2007, s. 171–173; Černá & Berger, 2015; Vajdlová, 2017, 2018.

² Společně s Veleslavínem zde r. 1579 vydal *Dictionarium linguae latinae*.

³ Jeho péčí zde vyšly příručky *Nomenclator tribus linguis*, *Nomenclator quadrilinguis* a *Silva quadrilinguis*.

⁴ K tomu více Brauner, 1939; Černá & Berger, 2015; Sobalíková, 2003; Vajdlová, 2018 aj.

⁵ Sr. o. c. v pozn. 5; Vajdlová, 2017.

⁶ Tímto tématem se podrobněji zabývá Hladká, 2007, s. 165–170.

⁷ Staročeské památky citujeme zkratkami užívanými Staročeským slovníkem (StčS, 1968), středněčeské prameny citujeme podle soupisu pramenů LDHBC. Jednotlivé doklady od sebe oddělujeme středníky.

obohaceným někdy o další česká synonyma:

polire uhladiti aut okrásiti SlovKlem 20b;
torquem obruč, náhrdek, halži MamVíd 123b,

jindy slovníky uvádějí paralelní český překlad různě rozvitě latinské (ne)větné konstrukce:

datur et torques aurea pro doctrina catholica dán bývá i náhrdek zlatý za učenie křesťanské SekvOpav 127b

nebo výklad v latině:

tribulus est arbor [...], cuius due sunt species, scilicet maior [...], alia species dicitur eciam minor, quod vocatur ostřicě Rostl UK I F 35, 152b.

České výklady pojmu se v nich ještě nevyskytují. Latinsko-české protějšky, česká synonyma a slova významově blízká ve významových definicích používají i slovníky z přelomu 15. a 16. století a průběhu 16. století:

insulsus [...], id est non salsus neslaný, nechutný VodňLact M1a;
tyrolaganum :: měchura, babka, koláč s sejrem, mazanec RešSlovA Xxxx2),

jako lexikografické novum se v nich objevuje již také výklad významu větným opisem:

xirophagus [...] *kto toliko ovotce jie* VodňLact Y7a;
trifurcifer :: arcizlosyn, kterýž dobrého trestání zaslouží a hoden voběšení
RešSlovA Ee2b.

Dictionary linguæ latinae (1579)

Veveslavín při tvorbě svého nejstaršího slovníku (VelDict, 1579) vycházel z *Thesauri eruditionis scholasticae* Basilia Fabera, vydaného v Erfurtu r. 1571. Veveslavínův slovník je dvojjazyčný, latinsko-český, a čeština v něm užitá je ve značné části případů doslovným překladem latiny nebo překladem latinou inspirovaným a velmi přesně ji kopírujícím:

Detrimentosum, quod detrimentum adfert. Škodný/ což škodu přináší Lllll2v;
Exterere, ut, Grana exterere è spica. Zrní z klasu vytřítí Lllll2v.

Rčení a některá ustálená spojení ve slovníku zařazená Veleslavín nepřekládá doslovně, ale přiřazuje jim vhodný český ekvivalent:

*Studium enim discendi voluntate constat, quae cogi non potest.*⁸ Quint.
Bezděčné učení aneb dílo nebývá zdárné. Bezděčnými chrty řídko zajíce uštveš Ddddd1v;

Lupus in fabula. My o vlku a vlk za humny [...] Lupus pilum mutat, non animum.⁹ Čert starý/ a proto dobrý není Ggg4v.

Dictionarium linguae latinae je alfabetař, slovník tedy neobsahuje jen (podstatná) jména, ale jako heslová slova zpracovává i ostatní slovní druhy:

Aeternus, perpetuus, fine carens, sempiternus. Wěčný/ bez počátku i konce C3v/4r;

Affatim [...], abundantur. Bohatě/ hojně/ nazbyt C4v; *garrio [...]* Štěbetati Ss1r,

a to nejen plnovýznamové:

Intra, praepos. locum et tempus significant. Tam/ vnitř Aaa3v.

Jako heslové stati v souladu s předlohou uvádí i vlastní jména, přičemž u známějších z nich nepřekládá heslovou stať do češtiny:

Atlas, antis. Král Mauritaniae [...] Atlantides, *Vergiliae seu Pleiades, vel Atlantis, vel fratris eius Hesperii filiae. Kuřátka na nebi [...]* Atlas. *Hora v Mauritanii/ blízko Sloupův Herkulešových [...]* K1r;

Ravenna, urbs Italiae Nnnn4r.

Slovník hnízduje: za grafickou značkou ve tvaru soudobého enteru z počítačové klávesnice jsou uváděny odvozeniny:

Tero [...] Třítí/ rozetřítí. ♣ [...] *Tritura, ae, Trituratio. Mláčení/ mlatba [...]* ♣ *Tritor [...]* *Mlatec ♣ Trituro, [...]* *terendo excutere grana frumenti. Mlátiti* Lllll2v,

typická i ustálená spojení, z nichž některá exemplifikují citace z děl klasických autorů:

Inter caenam. Mezi jídlem/ za večerí. Inter initia. Při začátku/ Plini. Dictum inter nos hoc fuit. Mezi námi mluveno bylo/ Ter. Amant inter se. Vespo- lek se milují Aaa3v,

⁸ V doslovném překladu: *Učení závisí na touze po vědění, kterou nelze svázat.*

⁹ *Vlk změnil srst, ne duši.*

jiná de facto plní funkci novodobých významů:

Intra oppidum, h. in oppido. V městě. Intra moenia. Ve zdech. Intra quatuor annos, id est, quadriennio nondum finito. Ve čtyřech dnech Aaa3v.

Do heslové stati bývají zařazeny též paradigmatické tvary uvedených lexémů, a to nejen heslových. Kromě substantiv verbálních se jedná zvláště o tvary komparativů a superlativů, přičemž zejména superlativům je ve slovníku přiřazován vlastní český ekvivalent:

Interior, comparat. [...] ¹⁰ Interius, adverb. Vnitř. Intimus, superlat. Ne<j>vnitřnější/ nejtejnější Aaa3v/Aaa4r.

Některá hesla nemají český protějšek, u jiných si Veleslavín při neznalosti pojmenovávané reálie v českém prostředí pomáhá popisem a/či připodobněním k něčemu známému:

Aesculus, [...] arbor glandifera, ab esu dicta, Seruio teste. Strom podobný k dubu.¹¹ Aesculetum. Místo kde takové stromoví roste C3r;

Sindon, [...] linteum subtilissimum significat. Subtýlné tenké plátno/ kment Aaaa1r).

Latinské a české významové definice nebývají vždy symetrické – někdy čeština obsahuje jen jednoslovný ekvivalent (popř. více jednoslovných či sou-slovných ekvivalentů), ale nikoliv již v latině obsažený výklad pojmu, neboť ten není nutné vzhledem k jeho znalosti vůbec tlumočit:

Aestas, altera quatuor anni partibus, ab aesu dicta. Léto C3r;

Pedo [...], crepitum ventris emittere. Vitr pustiti/ prděti/ bzdíti Bbbb2v.

V případě neznámé reálie naopak Veleslavín latinský výraz nepřekládá, protože český ekvivalent neexistuje, ale vysvětluje ho někdy i dosti obsáhlým výkladem:

Aspis, idis. Malý jedovatý had/ jehožto uštknutí nezhojitelné a smrteelné jest I3v;

Pegma, vel pagma [...] Kejklířská hra/ v kteréž obrázkové dřevěnní a jiní divně křepčí a laškují Bbbb2v.

¹⁰ Český překlad není uveden.

¹¹ Jedná se o jírovec maďal.

Jak je patrné, Daniel Adam z Veleslavína v české části heslové stati *Dictionaria linguae latinae* používá k vymezení významu latinské lexikální jednotky několik způsobů:

jednoslovný český ekvivalent:

Perdix, avis sylvatica nota. Koroptva Cccc2r,

řadu synonym, nebo slov blízkého významu:

Siparium [...] Koltra/ koberec/ čaloun Aaaaa2r;

Linteolum. Šátek/ facalét Fff 2v,

syntagmatická spojení různého druhu:

Perdicium, herba Plinio. Den a noc Cccc2r;

Recolare. Zase pronajíti Fff4v;

Insimulare crimine dixit. Vinu dávati Aaaaa1r,

větný opis významu:

Pecorarius. Kdož v dobytku kupčí Bbbb2v;

Pecuaris. Kdož s krmením dobytka se obírá Bbbb2v

i různé vzájemné kombinace těchto postupů:

Penuarius [...] Cella penuaria. Špižírna, Špižní sklep Cccc1v;

Insimulare crimine dixit. Vinu dávati/ viniti/ naříkati/ obžalovati Aaaaa1r;

Litigator. Kdo se vadí/ žalobník Fff3r aj.

Nomenclator tribus linguis (1586)

Nomenclator tribus linguis (VelNomT, 1586) vznikl na základě slovníku Hadriana Junia *Nomenclator omnium rerum propria nomina variis linguis explicata indicans*, jež byl vydán r. 1567 v Antverpách. Jedná se o věcně řazený slovník zpracovávající, jak je patrné již z jeho názvu, pouze podstatná a v menší míře též přídavná jména. Veleslavín při jeho přípravě z předlohyvého pramene, obsahujícího osm jazyků (latinu, řečtinu, němčinu, nizozemštinu, francouzštinu, italštinu, španělštinu a angličtinu), převzal jen latinskou a německou část, které dále dle své úvahy a záměrů upravoval.

Slovník se vyznačuje již opticky zjevnou nevyvážeností jednotlivých jazykových složek: v heslových pasážích mnohonásobně převažuje latina provázená velice

stručnými českými a německými překladovými ekvivalenty. V řadě heslových statí čeština a/nebo němčina úplně chybí, a i v případě, že jsou tyto jazyky v hesle zastoupeny, nekopírují sledem, obsahem a objemem uváděných informací výchozí latinský text. Jazyky za sebou sice následují v pořadí latina, čeština, němčina; čeština však nevychází přímo z latinské předlohy, ale je překladem němčiny:

Argumentum, periocha Cic. [...] Suma/ aneb krátké obsažení a zavření něčeho, což se obšírně vypisuje. Ein kurtzer Inhalt/ oder begriff des weitleufftigen handels B1r.

Nomenclator tribus linguis je ze všech Veleslavínových lexikografických děl nejmenší co do formátu i obsahu, zároveň se jedná (soustředíme-li se na českou jazykovou složku díla) také o materiál z lexikologicko-lexikografického hlediska nejméně hodnotný.

Typy slovníkových definic jsou stejné jako v *Dictionariu linguae latinae*: jako protějšek jinojazyčné předlohy se užívají jednoslovné české ekvivalenty:

Fabula, narratio non vera, sed verisimilis. Báseň. Merle A8v,

synonyma, nebo slova blízkého významu:

Virgo. Panna/ Děvečka. Ein Magd/ Jungfrau B3r; Versiculus, veršik, veršiček. Ein Verszlein oder Gedichtlein A8r,

syntagmata:

Commeatus [...] Zásobení a opatření špíží. Fursehung oder fursorg mit speisz F1r; Sertum è floribus, pastillus è floribus fartus. Věvec z kvítí. Ein meyle von blümen H4v),

opisy významu:

Cicindela [...] Moucha, kteráž v noci svítí. Liecht od Nachtmuck E6v)

i vzájemné kombinace jednotlivých způsobů:

Stříbrník/ husí mejdlo H6v; Annales, [...] Kronika/ letopis/ poznamenání, co se kde kterého roku stalo. Jerliche Geschichtebuch A3r).

Frekventovaný a typický je pro tento slovník hojný výskyt ostenzivního (deiktického) výkladu¹²:

¹² Klasifikaci typů významových definic přebíráme od Filipce (Filipec,1995).

Zlatě žlutá/ jako žloutek od vejce N2r;

Červená jako krev N2v;

Zelená jako tráva N3r;

a výklad pojmu výčtem částí:

Krmní ptáci/ jako slepice, husy etc. D4v;

Všeliké mladistvé proutí hebké k vázaní aneb pletení/ jako mladé vrbí/ jíví/ rokytí K5r.

Specifická je zde dále autorova práce s nadřazenými a podřazenými pojmy a využití spojky *aneb* ve slovníkové definici. Aniž by Veleslavín znal novodobé pojmy *genus proximum* a *differentia specifica*, velmi dobře si jejich existenci i podstatu uvědomoval a při vytváření slovníkových definic s nimi pracoval. V *Nomenclatoru tribus linguis* za sebou ještě bez jakéhokoliv rozlišení a pokusu o hierarchizaci a strukturalizaci pojmů¹³ lineárně řadí hesla obsahující hyperonyma a hyponyma:

Slepice; Nosná slepice; Mladá slepice; Stará slepice; Kvočná slepice [...] D7v.

V případě, že ale ve významové definici použije vztažné zájmeno *kterýž*, zastřešující hyperonymum, na něž toto zájmeno do některé z předcházejících, výše uvedených heslových statí, nebo do předcházející části téže heslové statí odkazuje, již neopakuje. Výklad významu má pak pro nás poněkud nezvyklou podobu vztažné věty, které nepředchází uvedený pojmově i syntagmaticky nadřazený výraz:

Slepice; Nosná slepice; [...] Kteráž na vejcích sedí; Kteráž se vynesla D7v;
Aves palmipedes Plinio, solipedes aliis, steganopodes Aristoteli. Ptáci s husíma nohama; Aves fifsspedes, schizopodes Aristoteli. Kteříž mají rozdělené pazoury; Aves ferrae Plauto, silvestres, necdum cicuratae. Divocí aneb lesní ptáci. Wildvogel; Aves [...], quae superiorem aëris regionem tenent, testimonio Servii. Kteříž vysoko v povětří létají. Hochfliegende vogel D4v;
Vláčkovité víno/ aneb kteréž má šmak od sudu G1v.

Vynechání hyperonyma není v těchto případech motivováno snahou o úsporu místa, zarovnáním sloupcové sazby atp.,¹⁴ ale vychází pouze z Veleslavínova přesvědčení o vhodnosti tohoto typu výkladu slova.

¹³ Zlom přijde až při tvorbě dalších slovníků, zejména *Silvy quadrilinguis*.

¹⁴ Jak potvrzuje vysazený text slovníku.

Bez opory v jinojazyčné předloze je často v české části významové definice tříjazyčného nomenklátoru¹⁵ užívání spojky *aneb*. Ta se v tomto slovníkovém textu užívá nikoliv způsobem, jež ve slovníkových statích převažoval v předcházejícím období staročeském, tj. ve funkci ztotožňující,¹⁶ sr.:

stč. *amphractus splz aneb jeskyně* SlovOstřS 60a;
VelNomT: *Nepe* [...] *Hajný aneb lesný pes* D1r;¹⁷
Caro suilla, porcina. Svinské aneb vepřové maso. Schweinfleisch F7r,

jejíž specifickou modifikací je v překladových textech připojování českého ekvivalentu k přejatému výrazu:

stč. *poručenství aneb testament* Žilin 96a;
VelNomT: *Epigraphe* [...], *inscriptio, titulus. Nápis aneb tytul. Tittel oder Vberschrift* A5r;
Codicillus, scriptura ultimae voluntatis elogium continens [...] *Kšaft aneb poslední vůle. Testament oder letzter will* A5v,

ale i ve funkci disjunktivní, v níž zde slouží k uvádění slov blízkého významu, patřících k téže pojmové úrovni a významové oblasti:

Milium, cenchris Straboni, paspale Hippocrati. Proso/ aneb jáhly. Der Hirsch H3a;
Amylum. Škrob/ aneb nemlená mouka. Amilung H3a.

***Nomenclator quadrilinguis* (1598)**

Čtyřjazyčný *Nomenclator quadrilinguis* (VelNomQ, 1598), vydaný r. 1598 společně s abecedně uspořádanou *Silvou quadrilinguis*, jejíž věcný doplněk představuje, je adaptací dvou slovníkových příruček Helfrika Emmelia *Nomenclator quadrilinguis Latino-Germanico-Graeco-Gallicus...* a *Nomenclator quadrilinguis Germanico-Latino-Graeco-Gallicus...*, které obě vyšly shodně r. 1592 ve Štrasburku a Basileji.

Jedná se o slovník věcný, čtyřjazyčný, s uspořádáním jazyků ve sledu čeština, latina, řečtina, němčina. Čeština v tomto díle opět vychází v první řadě z německého textu. I zde se vyskytují latinská hesla bez českého překladu,

¹⁵ V menší míře již též v *Dictionariu linguae latinae*.

¹⁶ Sr. StčS (1968–2008), s. v. nebo¹.

¹⁷ Němčina v této heslové stati chybí.

jejich počet je ale výrazně nižší než v předchozích Veleslavínových lexikografických pracích.

V *Nomenclatoru quadrilinguis* se setkáme se stejnými typy významové definice jako v *Dictionariu linguae latinae* a *Nomenclatoru tribus linguis*:

Kniha :: liber, codex :: [...] Buch K6r;

Meč, nůž :: gladius, culter :: [...] Schwert, meßer R5r;

Zednické kladivo :: malleus :: [...] Mawrhammer R5v;

Napoly okrouhlá malá pavézka pěších a šermířův :: pelta, parma, cetra :: [...] Schilt halb rund, fecht schilt, ringer schilt T4r;

Žertovní psaní, v němž se neřádkové a hříchové lidští trescí, žert a pravda :: satyra :: [...] Schimpffbuch oder gedicht, darinn die laster gestrafft werden K7v;

Měšečník, kterýž měšce řeže :: crumeniseca, manticularius :: [...] Seckel abfchneider K2r.

Opět se zde v hojném počtu vyskytují definice deiktické:

Sádra, bílý kámen jako vápno aneb křída B8r;

Právě černá, jako uhel :: furvus, ater color :: [...] Tuncckelchwartz farb, Kolfchwartz E1v,

meronymické:

Vnitřní oudové jako srdce, plíce, játry E6r;

Nasolené jídlo, jako maso, ryby etc. O8r

i definice s omezenou platností, využívající zvláště při popisu neznámých reálií podobnost s něčím známým:

Srdečný strom v Indii, nese ovoce podobné ptačímu srdýčku C2r.

Sled jednotlivých komponentů významové definice není příliš ustálen, což je zjevné z variantnosti pořadí jedno- a víceslovných českých ekvivalentů:

Šibal, podvodník, pokladač lidský :: aerusator, impostor, planus :: [...] Leuthbescheiffer K1v;

Zloděj lidí, lidokrádce :: plagiarius, mango :: [...] Menschendieb K2r;

Kmen, mladistvý proutek, odnož :: surculus, germen :: [...] Zweig oder schoß, Sommerlade C1r.

Stejně jako v *Silvě quadrilinguis* je zde ve srovnání s *Dictionariem linguae latinae* a *Nomenclatorem tribus linguis* zvýšený důraz kladen na českou jazykovou složku, což se neprojevuje pouze iniciálním postavením češtiny v rámci heslové stati (tj. přesunem češtiny na začátek hesla), ale i reflexí řady dalších, na první pohled méně zjevných lexikografických postupů. Čeština je propracována v mnohem větší míře, než tomu bylo v předchozích slovnících. Veleslavín ji zpracovává již nikoliv jako pouhý překladový ekvivalent výchozího cizího jazyka, ale jako svébytný, samostatný jazyk. V důsledku toho uspořádání položek české části heslové stati nekopíruje sled ekvivalentů v předloze:

Zelená ratolest, májoví :: frons :: [...] Laubast, Grüner zweig C1r,

čeština je též nezřídka bohatší a rozsáhlejší než její německý i latinský protějšek:

Větev, ratolest :: ramus :: [...] Ast B8v;

Vlček, neužitečná větev od kmene, pazouk :: stolo :: [...] Schoß, nebenschoß C1r;

viditedlný, vidědlý :: visibilis :: [...] Sichtbar D8r;

Trávení, vlaský šíp, vlaská polívka :: veneficium :: [...] Giffteingebung K1v;

Matka čelední, hospodyně, paní domu :: materfamilias, matrona :: [...] Hausmutter I1r.

Běžně se také vyskytují případy, u nichž dochází k doplnění češtiny o zdrobnělinu nebo naopak slovo nezdrobnělé:

Vnuka, vnučka :: neptis :: [...] Enckelin H8v;

Palice, palička :: pistillum :: [...] Stöffel N3v;

Řešeto, řešítka :: cribrum :: [...] Sipp N3v;

Trychtýř, trychtýřík :: infundibulum :: [...] Trichterlein N3v.

U neznámých reálií jsou dle úvahy autora doplňovány další ekvivalenty, a považuje-li to Veleslavín za potřebné a užitečné, překládá do češtiny zároveň němčinu i latinu:

Černý agat, turecký kámen :: Thracius lapis :: [...] Schwartzer Agatstein B8v;¹⁸

Turecký pepř, piperát :: piperitis, siliquastrum :: [...] Türkischer pfeffer C8v,

¹⁸ U tohoto dokladu stojí za pozornost i volba českého ekvivalentu latinského výrazu s významem 'trácký' – Veleslavín příslušné adjektivum pravděpodobně na základě nedostatečných geograficko-historických znalostí přeložil jako *turecký*.

nebo výklad doplňuje obsírnějším opisem významu:

*Kámen, jehož práškem pulerují drahé kamení :: smyris :: [...] Schmergel B8r;
Magnet, kámen, kterýž železo táhne :: magnes :: [...] Magnetstein B8v.*

Pozornost si bez pochyby zaslouží i skutečnost, že u slov terminologické povahy je někdy před převzatým slovem předřazen český výraz, a to i v případě, že lexém cizího původu je zcela běžný a v české literatuře daného oboru užívaný¹⁹:

*Počištění, purgaci :: purgativum :: [...] Purgatz N3v;
Kloktačka, gargara :: gargarismus :: [...] Das görgelen N4v.²⁰*

Silva quadrilinguis (1598)

Jako předloha pro nejobsáhlejší Veleslavínův slovník²¹ (VelSil, 1598) Danielu Adamovi opět posloužil slovník Helfrika Emmelia, vydaný r. 1592 ve Štrasburku a Basileji, v tomto případě *Silva quinquelinguis vocabulorum et phrasium Germanicae, Latinae, Graecae, Hebraicae, Gallicae linguae*. Veleslavín při adaptaci tohoto slovníku vypustil hebrejštinu a francouzštinu nahradil češtinou, kterou ovšem v souladu se svými autorskými záměry posunul na počátek hesla místo němčiny, jež se v českém slovníku uvádí na posledním místě. Čeština je i zde překladem němčiny, přihlížejícím k dalším užitým jazykům, zejména k latině. Slovník je řazen abecedně a díky svým kvalitám jazykovým i lexikografickým je považován za jedno z nejvýznamnějších děl české historické lexikografie.

Veleslavín v *Silvě quadrilinguis* při uvádění českých lexémů sice používá shodné typy významových definic jako v *Dictionariu linguae latinae* a v obou nomenklátorech:

*Auhoř :: Anguilla :: [...] Aal 7;
Příčina/ původ/ navržení. Causa, ratio, occasio :: [...] Vrfach/ anlasz,
anleitung 1155;
Milovati se vespolek/ společně jeden druhého milovati. Mutuo sese amare:
Pariter, aequae, vicissim amare :: [...] Vnter einander lieben/ lieb gegen
einander tragen 727;*

¹⁹ Jako je tomu např. v případě termínů *pročištění* a *purgací* 'projímadlo'.

²⁰ Ale jen: *Pontifikál* A2v, *Ornát* A3r.

²¹ *Silva quadrilinguis* má 958 stran husté dvousloupcové sazby.

Září, první podzimní měsíc :: september :: [...] Herbstmonat 1825,

jednoslovné či jiné stručné, krátké definice jsou ale v tomto slovníku spíše výjimkou – autor s ohledem na zaměření díla upřednostňuje definice obsáhlé, v nichž uvádí celou řadu synonym či významově blízkých lexémů a kombinuje různé typy výkladu slova:

Přihoditi se/ trefiti, přitrefiti se/ státi se/ zběhnouti se/ připadnouti/ nahoditi se :: accidere, evenire, cingere, cadere, fieri :: [...] sich zutragen/ geschehen/ sich begeben, widerfallen/ furfallen/ zufallen/ zugehen/ begegnen 1159;

pod. Hněvivý/ rozhněvaný/ popudlivý/ k hněvu popuzený/ unáhlený/ hněvem roznícený, zapálený 420;

Pernikář/ Cukrář/ Oplatečník/ kterýž marcipány, koláče s cukrem peče/ pašetář 1020;

Korál/ korály/ korálový kámen [...] Keř jest, roste pod vodou a vyňatý z vody ihned zkamení 541/542 aj.

I tento slovník pracuje s češtinou jako se svébytným jazykem, v důsledku čehož v něm cizojazyčné výrazy zaujímají spíše pozici jinojazyčných protějšků a překladů češtiny, než výchozích předlohových ekvivalentů.

Silva quadrilinguis se vyznačuje velice vysokou mírou synonymie a frazeologie, sr.:

Obyčejný/ obecný/ zvyklý/ což jest v obyčeji, v zvyklosti, v zvyku, v obecném užívání/ běžný/ což mezi lidmi běží/ podle obecného běhu/ starobylé, staré zvyklosti/ častý/ každodenní²² :: [...] gebrächlich/ gäng/ gangbar/ gemein/ im brauch/ in der gewonheit/ im schwanck/ gewohnlich/ fittlich/ der gemeim fitt/ gang vnd geb/ dem gemeinem lauff nach/ nach altem brauch vnd alter gewönheit/ ftettig/ gebraucher/ in täglichem brauch/ täglich 935/936;

s. v. *daremně, marně, darmo* Veleslavín na s. 217/218 uvádí mj. frazémy *chmel i slád zmrhati; darmo světlo pálit; v povětrí ryby loviti, u vodě ptáky lapati; cihlu mejt, aby bílá byla; mouřenína bílit; v říčici vodu nositi; pavučiny přetkávati; s stínem zápasiti* aj.

²² Výrazy typu *každodenní, měkký* Veleslavín ve svých slovnících standardně uvádí pouze s jedním konsonantem.

Užití a rozsah uvedených synonym a frazémů většinou korespondují s jinojazyčnými paralelami, Veleslavín však nezřídka sám aktivně množství synonymům či frazémům oproti předloze ještě navyšuje:

Moře nepokojné, znepokojené, bouřlivé, zbouřené, zdvižené, pohnuté, vlnobité, zkormoucené, zevřelé, větry, vichrem naduté, zehralé. Mare turbatum et agitatum, aestuans procellosum, tempestuosum, ventis commotum :: [...] Vngeftūme meer 810.

Hojně se vyskytuje i synonymie slovtovorná:

Bába/ babice/ stará, letitá, věkem a lety sešlá žena/ stařice/ stará matka. Anus, vetula, mulier provecta aetate, confecta senio. Matrona effoeta, atritta cariosa vetustate/ starostí zbědovaná, sešlá :: [...] Alt weib/ betagte fraw/ ein alte erlebte matron/ ein altes mütterlein 9/10; pod. Blatný/ blatnatý/ blatitý/ ubláčený/ nečistý 61; Královna/ kralka 557 aj.

Velmi specifické jsou v tomto slovníku volba a řazení heslových statí – slovník je sice podřízen abecednímu principu, nejedná se však o abecední uspořádání hesel v dnešním slova smyslu, ale o uvádění slovtovorných čeledí podle základového lexému.²³ Autor abecedně řadí velmi dobře volená základová slova slovtovorných čeledí, k nimž postupně formou lineárně přiřazovaných heslových statí v abecedním sledu připojuje jejich odvozeniny, zpracované a za sebou řazené většinou již zcela bez ohledu na jejich vztah k základovému lexému a na vzájemné strukturní a slovtovorné vztahy:

Chovati/ zchovati/ živiti/ krmiti/ stravu, pokrm i nápoj, jísti a pítí dávatí [...] – Chovatel [...] – Chovačka [...] – Chovati/ chrániti/ schovati/ zachovati/ hlídati/ ostríhati [...] tak se Chovati, ukazovati, řídití/ tak sobě vésti [...] – zle se Chovati [...] 134–137; Obět [...] – Obětovati/ obět činiti [...] – Obětování/ oběti činění [...] 926–927.²⁴

V případě prefixální derivace je násloví slovního základu signalizováno velkým písmenem:

²³ Nejedná se ovšem o vlastní Veleslavínův novátorský počín – stejný způsob abecedního řazení hesel použil již Tomáš Rešel v *Dictionariu bohemicolatinum*.

²⁴ Pomlčkou naznačujeme začátek nové heslové statí.

Chudý [...] – *Chudoba* [...] – *přeChudý/ velmi chudý* [...] – *Chudým býtí* [...] – *Chudnouti* [...] 141–145;

Díl/ částka/ kus/ část [...] – *Dělití*... – *odDělití* [...] – *Dělení* [...] – *odDělení/ rozdělení*... – *rozDělití/ rozdělovati* [...] – *rovně Dělití* [...] *rozDíletí/ rozdělití* [...] – *uDělití/ zdělití* [...] 245–249,

což je praxe, kterou opět známe již ze slovníku Tomáše Rešela. Veleslavín při uspořádání heslových statí prokazuje vysoce vyvinutý cit pro rozpoznání příbuznosti mezi slovy, určení základových lexémů i morfematické struktury slova, buď mu ale problémy činil slovesný vid, nebo tuto kategorii vůbec nepovažoval za důležitou – vidové protějšky uvádí v neustáleném pořadí (sr. *rozDělití/ rozdělovati* × *rozDíletí/ rozdělití*).

Přelomové a stále ještě v české lexikografii novátorské jsou také některé další postupy, které Veleslavín pro potřeby svých slovníků převzal buď ze zahraničních předloh svých děl nebo z domácích pramenů.²⁵ Velice cenné pro poznání českého hláskosloví a dobové výslovnosti je uvádění hláskových variant lexémů. Tento postup použil ve svém slovníku zvaném *Lactifer*²⁶ náznakově již Jan Vodňanský, později a ve větší míře opět Tomáš Rešel, Veleslavín tuto praxi ale dále rozvíjí a hláskových variant lexémů v heslových statích *Silvy quadrilinguis* uvádí mnohem více než oba jeho předchůdci ve svých slovnících (sr. RešSlovB: *Anglická neb Englická země* A1r; *Almara* A1r; *Anjel* A1v; *Aud* A1v; *Stéblo* Kk2r – VelSil: *Anglická aneb Englická země* 5; *Almara/ Armara* 3; *Anděl/ Angel* 3; *Aud/ Úd* 7; *Stéblo/ stýblo* 1432 aj.). K zavedení hojně zařazovaných odkazových hesel (*Ohař/ vide Pes*; *Vychování/ vide Živnost*; *Zítřel/ vide supra zJitra*) Veleslavína opět inspirovaly zahraniční i domácí lexikografické prameny. Dle autorova uvážení jsou dále v heslových statích příležitostně uváděny také tvary lexémů a formální údaje (*Aby/ tak aby/ proto aby/ Abych, sing.: Abychom/ Abychmel/ Abyšte, pl. omn. gen. 1*).

Deiktické definice se sice v tomto slovníku stále ještě vyskytují:

Zelený [...] :: *herbeus, herbidus* :: [...] *zelený jako tráva* :: [...] *Grafzgrün* 1849;
Žlutý/ žluté barvy [...] :: *cerinus* :: *Voskový, žlutý jako vosk* 1883/1884,

ale ve srovnání se staršími slovníky jsou na ústupu. Naopak běžně Veleslavín zařazuje výklad významu prostřednictvím vytčení podstatných znaků:

²⁵ Opět zvl. od Tomáše Rešela.

²⁶ Vydán r. 1511, číslo Knihopisu K02801.

Oběť/ to což se obětuje/ dar obětní [...] 926;

Ohniště/ místo aneb půda, kdež oheň dělají a pálí/ prsk/ nístěj/ sedliště 950.

Nejednotným způsobem zachází s hypero- a hyponymy – ta jsou někdy řazena lineárně za sebou jako jednotlivá samostatná hesla, často jsou ale hyponyma začleňována do heslové stati pod hyperonyma a graficky odlišena vysazením menším typem písma v dalším, odsazeném odstavci, sr.:

Pes/ psík/ tuťa

[...] *slídný pes, slídník, [...] lovčí, myslivecký, zvířecí pes, [...] vodní chlupatý pes, kterýž z vody nese, [...] domácí dvořský pes, věžník, [...] ovčácký pes* [...] 1021/1022;

Žlutý/ žluté barvy

[...] *lasicový, zbleda žlutý, žloutkový, [...] šafránový, [...] voskový, žlutý jako vosk* 1882/1883.

Závěrem

Zaměříme-li se postupně na jednotlivé Veleslavínovy slovníky, lze konstatovat, že v případě *Dictionaria linguae latinae* se jedná o dvojjazyčný překladový slovník se silně akcentovanou didaktickou složkou: slovník obsahuje řadu latinských příkladů – typických i ustálených slovních spojení, autorských sentencí i paradigmatických tvarů, jež jsou provázeny českými překlady. Příznačné je pro něj zohlednění znalostí českého uživatele rozsahem a mírou (ne)překládaných heslových statí a jejich částí, adaptací ustálených spojení na domácí prostředí i způsobem výkladu neznámých reálií. Veleslavín při zpracování hesel pečlivě zohledňuje, zda pojednávané pojmy a reálie jsou českému příjemci známé a v případě neznalosti je přibližuje důkladným opisem nebo přirovnáním k něčemu obecně známému, v důsledku čehož slovník obsahuje řadu definic s omezenou platností významu (*Atractilis* [...] *Bylina neznámá k planému šafránu podobná* K1v; *Lonchitis* [...] *Bylina podobná listem k jelenímu jazyku* Fff4v).

Nomenclator tribus linguis je slovník překladový, v němž čeština spolu s němčinou zaujímají pouhou doplňkovou roli k základnímu latinskému textu a jsou zde zařazeny primárně jako překladové ekvivalenty, nikoliv jako obsahové a stylisticky rovnocenné protějšky latinské předlohy. Česká část heslových statí je ve srovnání nejen s latinskou předlohou, ale i s českou složkou *Dictionaria*

linguae latinae silně redukována, dochází k úbytku uváděných českých synonym a důraz je kladen na věcný, didaktický a translátologický charakter díla. Bez ohledu na příslušnost k různým pojmovým úrovním jsou k sobě autorem v rámci jedné heslové stati lineárně přiřazována hyperonyma i hyponyma, obdobně v rámci jedné kapitoly hesla obsahující pojmově nadřazené i podřazené lexémy i celé skupiny lexémů patřících k různým pojmovým úrovním.²⁷ Česká jazyková část tohoto slovníku je při porovnání češtiny obsažené ve všech čtyřech Veleslavínových lexikografických pracích nejméně hodnotná jak z hlediska jazykového, tak lexikografického, zároveň ale zahrnuje dostatek lexikálního (zvláště substantivního) materiálu pro zkoumání slovní zásoby z období humanismu. Tematicky je lexikum slovníku silně determinováno strukturou a obsahem použité předlohy.

Komplementárně se doplňující abecedně uspořádaná *Silva quadrilinguis* a věcně řazený *Nomenclator quadrilinguis* představují nejen přelom ve Veleslavínově chápání a zpracování vícejazyčných slovníků s českou jazykovou složkou, ale i významnou etapu v historii českého slovníkářství. Čeština je v těchto slovnících pojímána, zpracovávána a uživateli předkládána jako nejdůležitější část celého díla, jako plnohodnotný protějšek klasických jazyků i němčiny, jako svébytný jazyk schopný vyjádřit a pojmenovat vše potřebné a dostát požadavkům a nárokům vyplývajícím z tvorby textů různých žánrů a stylů. Snaha dokázat, že čeština je schopná vyrovnat se se všemi úkoly spojenými se žánrovou a stylovou stratifikací jazyka, se odráží zvláště ve slovní zásobě a uspořádání heslových statí *Silvy quadrilinguis*, jež je slovníkem bohatým na synonyma a obsahujícím množství více či méně ustálených slovních spojení, frazémů, typických užití lexémů, významových posunů lexikálních jednotek i vhodných okazionálních překladů latinské předlohy. *Nomenclator quadrilinguis* je oproti tomu cenný zejména shromážděním věcně uspořádané slovní zásoby vztahující se k nejrůznějším oblastem duchovního, materiálního i praktického lidského života, uspořádání světa, přírody atd., tj. lexika zahrnujícího v dobovém pojetí celou lidskou existenci, bytí, vnímání i interpretaci okolního světa. Zcela v intencích renesančního zájmu o člověka je přitom největší pozornost věnována lidskému životu a lidským činnostem, což se projevuje převahou slovníkových pasáží (kapitol) věnovaných uspořádání a fungování lidské společnosti, řemeslům, každodennímu životu, zábavám atd. Slovník obsahuje mj. množství termínů.

²⁷ Se stejnou praxí se setkáme ještě i ve čtyřjazyčném nomenklátoru.

Oba slovníky, ještě zjevněji však abecedně uspořádaná *Silva quadrilinguis*, jsou koncipovány jako slovník jednoho jazyka s uvedenými četnými jinojazyčnými ekvivalenty. To vše je formálně manifestováno a podtrženo umístěním české složky na začátek heslové stati. Přínosem a předností *Silvy quadrilinguis* je rozvoj synonymie a frazeologie, uvádění hláskových variant lexémů, práce s hypero- a hyponymy a užívání odkazových hesel navzájem propojujících hláskové podoby lexémů, synonyma, slova blízkého původu i výrazy hypero- a hyponymní. Všechny tyto dílčí lexikografické postupy v souhrnu umožňují uživateli snazší orientaci v textu slovníku a zajišťují lepší, mnohostrannější využití celého díla.

Soustředíme-li se na formu, výstavbu, strukturu a vývoj české části heslové stati ve slovnících Daniela Adama z Veleslavína, můžeme konstatovat, že Veleslavín používá ve všech svých slovnících k uvedení českého protějšku cizojazyčného výrazu a v menší míře též k objasnění denotátu primárně pojmenovaného jinojazyčným lexémem různé způsoby a postupy. Jejich základní repertoár zůstává během zpracování všech čtyř Veleslavínových příruček stejný, mění se však jejich využití, preference i frekvence v jednotlivých dílech. Ve všech slovnících Veleslavín používá ve významových definicích jednoslovné české ekvivalenty, synonyma nebo slova blízkého významu, syntagmata, opisy významu i různé vzájemné kombinace těchto jednotlivých způsobů. Ve všech slovníkových příručkách užívá též výklad významu opisem, jenž v případě výkladu významu pojmenování osob často nabývá větné struktury typu 'kdo/kterýž něco dělá'. Dále se ve všech čtyřech dílech vyskytují deiktické významové definice a zejména starší ze slovníků hojně využívají i meronymický typ výkladu a definice s omezenou platností.²⁸

V průběhu času dochází k autorově odklonu od užívání kontextového významu lexému a k příklonu k významu s obecnou platností. Zde zásadní vliv hraje zvolená předloha a autorovo pojetí a zaměření zpracovávaných děl: v *Dictionariu linguae latinae* autor překládá z latiny do češtiny ve slovníku za sebou volně řazené jednotlivé latinské citáty, sentence, parafráze, úsloví. V *Silvě quadrilinguis*, která taktéž obsahuje množství příkladů a navíc i významových posunů lexémů vyžadujících specifický český překlad, se autorova pozornost přesouvá k užití a významu českých lexikálních jednotek. Veleslavín se zaměřuje již nikoliv na interpretaci pouhých jednotlivých výskytů lexému v kontextu,

²⁸ V obou mladších slovnících se tyto typy výkladu vyskytují také, ale řidčeji.

jak tomu bylo v *Dictionariu linguae latinae*, ale významu slova jako celku, přičemž zpracovávány lexém provázejí doklady demonstrující jeho použití, popř. i exemplifikace významových posunů, vyžadující specifický překlad.

Během zpracování jednotlivých slovníků dochází též k odklonu od výkladu s omezenou platností, v jehož rámci se ve Veleslavínově pojetí na základě věcné podobnosti navzájem usouvztažňují neznámé a známé reálie, k popisu významu lexému vytčením charakteristických znaků.

Veleslavín si zjevně také velice dobře uvědomuje vzájemné systémové vztahy mezi lexémy na slovtvorné i sémantické úrovni, pojmovou nadřazenost a podřazenost jednotlivých lexikálních jednotek i celých skupin slov atd. Tyto jeho schopnosti se projevují mj. v *Dictionariu linguae latinae* a *Silvě quadrilinguis* využitím hnízdování, jež slouží k implicitnímu postižení slovtvorných vztahů mezi lexémy, a v *Silvě quadrilinguis* hierarchicky strukturovaným zpracováním hyponym a hyperonym, při němž jsou hyponyma vřazována do hyperonymických heslových statí a jejich pojmová podřízenost se demonstruje i formálním ztvárněním.

Při zpracování svých čtyř slovníků Daniel Adam z Veleslavína vykazuje nejen obdivuhodnou orientaci ve starší domácí a nové i nejnovější zahraniční lexikografické produkci, projevující se výběrem kvalitní předlohy pro připravované slovníky, jak upozornila již Hladká (Hladká, 2007, s. 171), ale i schopnost silné lexikografické sebereflexe a progresivního autorského vývoje, schopnost rozpoznání, výběru a rozvoje kvalitních lexikografických postupů i vysoce vyvinutý cit jak pro český jazyk, tak pro potřeby soudobého domácího uživatele tohoto jazyka. Během necelých dvaceti let, jež uběhly mezi vydáním jeho prvního a posledního slovníku, se z adaptátora doplňujícího české ekvivalenty do dvoujazyčného překladového latinsko-českého slovníku vypracovává v lexikografa zpracovávajícího českou jazykovou složku slovníku jako svébytný předmět odborného zájmu, a to s využitím řady lexikografických postupů a za pomoci výkladů různého typu.

Zkratky v bibliografii

- StčS, 1968 – *Staročeský slovník: Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek*, 1968
 StčS, 1968–2008 – *Staročeský slovník* (Němec & Nejedlý, 1968–2008)
 VelDict – *Dictionarium linguae latinae* (Daniel Adam z Veleslavína, 1579)
 VelNomQ – *Nomenclator quadrilinguis boemico-latino-graeco-germanicus* (Daniel Adam z Veleslavína, 1598a)

- VelNomT – *Nomenclator omnium rerum propria nomina tribus linguis* (Daniel Adam z Veleslavína, 1586)
- VelSil – *Silva quadrilinguis vocabulorum et phrasium bohemicae, latinae, graecae et germanicae linguae* (Daniel Adam z Veleslavína, 1598b)

Bibliografie

- Brauner, H. (1939). *Die tschechische Lexikographie des 16. Jahrhunderts*. Breslau: P. Plischke.
- Černá, A. M., & Berger, T. (2015). Úvod. In Adam Daniel z Veleslavína, *Nomenclator quadrilinguis* (A. M. Černá, T. Berger, B. Lehečka, A. Hadravová, & K. Pořízková, Eds.) (pp. 7–24). Praha: Academia.
- Daniel Adam z Veleslavína. (1579). *Dictionarium linguae latinae* [VelDict]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna.
- Daniel Adam z Veleslavína. (1586). *Nomenclator omnium rerum propria nomina tribus linguis* [VelNomT]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína.
- Daniel Adam z Veleslavína. (1598a). *Nomenclator quadrilinguis boemico-latino-graeco-germanicus* [VelNomQ]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína.
- Daniel Adam z Veleslavína. (1598b). *Silva quadrilinguis vocabulorum et phrasium bohemicae, latinae, graecae et germanicae linguae* [VelSil]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína.
- Daniel Adam z Veleslavína. (2015). *Nomenclator quadrilinguis* (A. M. Černá, T. Berger, B. Lehečka, A. Hadravová, & K. Pořízková, Eds.). Praha: Academia.
- Daniel Adam z Veleslavína. (2018). *Nomenclator omnium rerum propria nomina tribus linguis – Latina, Boiematica et Germanica – explicata continens* [online] (T. Berger, A. M. Černá, O. Koupil, P. Nejedlý, Š. Šimek, M. Vajdlová, P. Valenta, & J. Zdeňková, Eds.). Retrieved April 7, 2019, from <http://vokabular.ujc.cas.cz/nezapojene.aspx?idz=VelNomT>
- Filipec, J. (1995). Teorie a praxe jednojazyčného slovníku výkladového. In F. Čermák & R. Blatná (Eds.), *Manuál lexikografie* (pp. 14–49). Jinočany: H & H.
- Hladká, Z. (2007). Lexikografie. In J. Pleskalová, M. Krčmová, R. Večerka, & P. Karlík (Eds.), *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky* (pp. 165–173). Praha: Academia.
- Nejedlý, P., et al. (n.d.). *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny* [LDHBČ] [Data version 0.9.5.0]. Retrieved October 20, 2016, from <https://madla.ujc.cas.cz>
- Němec, I., & Nejedlý, P. (Eds.). *Staročeský slovník* [StčS]. (1968–2008). Praha: Academia.
- Sobalíková, H. (2003). *Slovníky Daniela Adama z Veleslavína jakožto kulturněhistorický pramen* (Unpublished master's thesis). Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Staročeský slovník: Úvodní stati, soupis pramenů a zkratk* [StčS]. (1968). Praha: Academia.
- Vajdlová, M. (2017). Jakostní a modifikační adjektiva ve slovnících Daniela Adama z Veleslavína. *Listy filologické*, 140(1–2), 173–200.

Vajdlová, M. (2018). Předmluva. In Adam Daniel z Veleslavína, *Nomenclator omnium rerum propria nomina tribus linguis – Latina, Boiémica et Germanica – explicata continens* [online] (T. Berger, A. M. Černá, O. Koupil, P. Nejedlý, Š. Šimek, M. Vajdlová, P. Valenta, & J. Zdeňková, Eds.). Retrieved April 7, 2019, from <http://vokabular.ujc.cas.cz/nezapojene.aspx?idz=VelNomT>

Changes in Czech Dictionary Definitions in Dictionaries by Daniel Adam of Veleslavín

Summary

Daniel Adam of Veleslavín was an outstanding Czech humanist who compiled four multilingual dictionaries published between 1579 and 1598. He employed a broad range of different lexicographic means and techniques to render foreign language sections of his entries in Czech: one-word equivalents, synonyms, phrases, periphrases or their combinations. In his descriptions of word meanings, Veleslavín used both deictic and meronymic explanations as well as definitions with limited value, and – in later vocabularies – explanations which emphasise distinctive semantic features of the words.

Zmiany w czeskich definicjach słownikowych w słownikach Daniela Adama z Veleslavína

Streszczenie

Daniel Adam z Veleslavína był wybitnym czeskim humanistą, który opracował cztery wielojęzyczne słowniki, wydane w latach 1579–1598. Zastosował w nich szeroką gamę środków i technik leksykograficznych mających na celu oddanie obcojęzycznej treści haseł w języku czeskim: ekwiwalenty jednowyrazowe, synonimy, frazy, peryfrazy lub ich kombinacje. Aby opisać znaczenie

słów, Veleslavín stosował zarówno wyjaśnienia deiktyczne, jak i meronimiczne oraz definicje o ograniczonej wartości, a także – w późniejszych słownikach – wyjaśnienia podkreślające charakterystyczne cechy semantyczne.

Keywords: historical lexicography; Humanistic Czech; Daniel Adam of Veleslavín; dictionary definition; development of language

Słowa kluczowe: leksykografia historyczna; czeszczyzna okresu renesansu; Daniel Adam z Veleslavína; definicja słownikowa; rozwój języka

Miloslava Vajdlová, Czech Language Institute of the Czech Academy of Sciences, Prague

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2446-1659>

Correspondence: vajdlova@ujc.cas.cz

The preparation of this article was financed with the Czech Science Foundation (GA ČR) Grant No. 15-01298S *Slovní zásoba slovníků Daniela Adama z Veleslavína* [Vocabulary of the Dictionaries by Adam Daniel of Veleslavín]

Competing interests: The author is a reviewer of this journal, but did not review any texts in this volume.